

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยกับประเทศกัมพูชามีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และวัฒนธรรมไทยและกัมพูชาคล้ายคลึงกันมาก เมื่อรูปแบบการทูตระหว่างประเทศพัฒนามากยิ่งขึ้น ไทยกับกัมพูชาจึงได้ร่วมมือกันสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2493 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชาพัฒนามาโดยลำดับ ปัจจัยพื้นฐานทางด้านภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการติดต่อค้าขายและลงทุน สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของทั้ง 2 ประเทศ กล่าวคือ ไทยมีนโยบายส่งเสริมการค้ากับและกัมพูชามีนโยบายในการส่งเสริมการค้าและเปิดประเทศมากขึ้น โดยมีการปรับปรุงระเบียบวิธีปฏิบัติให้เอื้ออำนวยต่อการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศ รวมทั้งปัจจัยที่เกื้อหนุนความสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้กรอบความร่วมมืออื่น ๆ มีส่วนสนับสนุนทำให้การพัฒนาและส่งเสริมการค้าระหว่างไทยกับกัมพูชามีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นทั้งกรณีเขาพระวิหาร ตลอดจนการเผาสถานทูตไทยในพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ส่งผลให้ประเทศไทยกับกัมพูชาต้องหยุดชะงักความสัมพันธ์กันลงชั่วคราว แต่ถึงอย่างนั้น ไทยและกัมพูชาก็ยังมีการพัฒนากรอบความร่วมมือกับทั้งที่เป็นพหุภาคีและทวิภาคีขึ้นอีกหลายกรอบ เช่น ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Arayawady - Chao Phraya - Mekong Economic Cooperation Strategy - ACMECS) กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub - region - GMS) และมีความพยายามที่จะพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมในภูมิภาค ทำให้เกิดการกำหนดแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจร่วมกันโดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา เช่น East-West Economic Corridor หรือยุทธศาสตร์สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังในการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในรูปแบบการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและวัฒนธรรมซึ่งจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างอนุภูมิภาคเป็นไปได้ด้วยดี

เนื่องจากประเทศไทยมีพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านรวม 4 ประเทศ ทางทิศเหนือไทยมีพรมแดนติดกับพม่าและลาว ทิศตะวันตกติดกับพม่า ทิศตะวันออกติดกับลาวและกัมพูชา และทิศใต้ติดกับมาเลเซีย ทำให้ไทยมีความได้เปรียบทางการค้าเหนือประเทศคู่แข่งอื่น ๆ ในเรื่องต้นทุนค่าขนส่งที่ต่ำอีกทั้งไทยยังมีความใกล้ชิดทางการตลาดมากกว่า ทำให้ทราบถึงรสนิยมการบริโภคของประเทศเพื่อนบ้านได้ดีกว่า

ปัจจุบันมูลค่าการค้าชายแดนของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีสัดส่วนประมาณ 64.5% ของมูลค่าการค้าระหว่างประเทศทั้งหมดของไทย ทั้งนี้มูลค่าการค้าชายแดนของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้น แต่การค้าระหว่างไทยและกัมพูชามีอันดับที่ต่ำสุดรวมถึงการค้าชายแดนส่วนใหญ่จะเป็นการค้าผ่านจังหวัดสระแก้ว (ประมาณ 60% ของการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา) ทางด่านบ้านคลองลึกของไทยกับด่านปอยเปตของกัมพูชา รองลงมาเป็นการค้าผ่านด่านบ้านหาดเล็ก (จังหวัดตราด) กับเกาะกง (กัมพูชา) นอกนั้นเป็นการค้าผ่านจังหวัดจันทบุรี สุรินทร์ และศรีสะเกษ ตามลำดับ คาดว่าในระยะต่อไปการค้าชายแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะกัมพูชาจะขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกมาก เนื่องจากได้รับผลดีจากยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Economic Cooperation Strategy: ECS) โดยแผนปฏิบัติการภายใต้ ECS มีหลายโครงการที่ไทยกับประเทศเพื่อนบ้านจะร่วมมือกันในลักษณะทวิภาคี ซึ่งจะสนับสนุนให้การค้าชายแดนระหว่างกันเติบโตยิ่งขึ้น อาทิเช่น การส่งเสริมการผลิตและการรับซื้อสินค้าแบบทำสัญญาผูกพัน (Contract Farming) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมระหว่างกัน ส่วนในระดับจังหวัดก็ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะกลยุทธ์เปิดจุดผ่านแดนบริเวณชายแดนที่มีศักยภาพเพื่อประโยชน์การค้าและการท่องเที่ยว

พรมแดนทางบกไทยกับกัมพูชามีความยาวถึง 970 กิโลเมตร และมีเขตน่านน้ำร่วมกันฝั่งทะเลกัมพูชาติดต่อกับอ่าวไทยเป็นระยะทางประมาณ 450 กิโลเมตร การกำหนดเส้นเขตแดนทางบกส่วนใหญ่ใช้เส้นเขตแดนธรรมชาติ ได้แก่ สันปันน้ำ ร่องน้ำ และห้วย พรมแดนทางบกส่วนที่ยังไม่ได้มีการปักปันเขตแดนกันไว้ มีความยาว 182 กิโลเมตร นับตั้งแต่ช่องบกด้านอำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นจุดร่วมของเส้นเขตแดนไทย - ลาว - กัมพูชา ไปทางด้านทิศตะวันตกจนถึงช่องเกล อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ แนวเส้นเขตแดนถือตามสันปันน้ำระหว่างสองประเทศ ช่องทางที่ติดต่อของประเทศกัมพูชาในประเทศไทย อยู่ในเขตจังหวัดต่าง ๆ ของไทย

เจ็ดจังหวัดด้วยกันคือ จังหวัดตราด จันทบุรี ปราจีนบุรี บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานีมีช่องทางการติดต่ออยู่ 67 ช่องทาง

ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ มีชายแดนติดกับประเทศกัมพูชายาว 125 กิโลเมตร มีช่องทางติดต่อกับประเทศกัมพูชา จำนวน 37 ช่อง มีช่องสำคัญที่เป็นที่รู้จักกันมากมีจำนวน 5 ช่อง คือ

- 1) ช่องพริก ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต มีสภาพเป็นทางเดินเท้า รถยนต์ผ่านได้
- 2) ช่องพราน ตำบลตาตุม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ สภาพเป็นทางเดินเท้า รถจักรยานยนต์สามารถลงได้
- 3) ช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ สภาพเป็นทางลาดยางใช้ได้ตลอดฤดูกาล ยานพาหนะผ่านได้ทุกชนิด เปิดเป็นจุดผ่อนปรน
- 4) ช่องปลดต่าง ตำบลตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ สภาพเป็นทางเดินเท้า รถยนต์ผ่านได้
- 5) ช่องกร่าง ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก อำเภอสุรินทร์ สภาพเป็นถนนลูกรัง ยานพาหนะผ่านได้ทุกชนิด

การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวหากมองแต่เพียงผิวเผินอาจจะเห็นเพียงผลดีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่ในภาพรวมยังมีปัญหาเดิมที่ยังรอคอยการแก้อีกหลายประการ เช่น ปัญหาด้านความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ปัญหาการลักลอบค้าโค-กระบือซึ่งเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของโรคติดต่อ การลักลอบค้ายาเสพติด การลักลอบหลบหนีเข้าเมือง กลุ่มโจรติดอาวุธสร้างความเดือดร้อนแก่ราษฎร การโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ข้ามแดน ปัญหาการปักปันเขตแดน ปัญหาความปลอดภัยในเรื่องทุนระเบิด ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความมั่นคงทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และที่สำคัญที่สุดผลกระทบจากการพัฒนาได้ส่งผลให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ หรือมีแนวโน้มที่จะก่อปัญหาตามมาอีกหลายประการหากไม่มีการศึกษาเพื่อนำข้อมูลมากำหนดนโยบายและการวางแผนการพัฒนาที่รัดกุม ชัดเจน และป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อมและประชาชนในพื้นที่ เช่น

- 1) ปัญหาการใช้พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพื้นที่สงวนหวงห้ามของกรมทางหลวงในการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณด้านชายแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์และปัญหาการใช้ที่ดินเขตอุทยานแห่งชาติ ของจากกรมป่าไม้บริเวณสามเหลี่ยมมรกตจังหวัดอุบลราชธานี

- 2) ปัญหาคนไทยเข้าไปเล่นและติดการพนันในกัมพูชา ซึ่งบริเวณช่องจอม - โอรส์เมียด จังหวัดสุรินทร์มีบ่อนการพนันตั้งอยู่ 2 แห่งในปัจจุบัน
- 3) ปัญหาการค้ามนุษย์และการขายบริการทางเพศที่มีความเสี่ยงต่อโรคเอดส์
- 4) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหากมีการพัฒนาเป็นเมืองการค้าชายแดนหรือการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น ชยะมูลฝอย การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อสร้างถนนและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ
- 5) ปัญหาความแห้งแล้ง ดินเสื่อมสภาพเนื่องจากนโยบายการทำเกษตรแบบทำสัญญาผูกพัน (Contract Farming) กับประเทศกัมพูชาซึ่งอาจจะทำให้เกิดการทำลายป่าไม้ลงเพื่อต้องการพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจในปริมาณมาก
- 6) ปัญหาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อฆ่าแมลงในจำนวนที่มากขึ้นอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและตัวเกษตรกร
- 7) ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนที่เคยใช้สอยร่วมกันมาในอดีตเพื่อนำมาพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าและเมืองชายแดน เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวเบื้องต้น จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาเน้นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และการแก้ปัญหาทางนโยบายอย่างเดียว ทำให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนทั้ง 2 ฝ่ายที่ต้องเผชิญต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากความหวังดีของประเทศไทยและรัฐกัมพูชามอบให้ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทุกฝ่ายก็ต่างแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ได้คำนึงถึงความยั่งยืนและความต้องการของผู้ที่รับผลกระทบคือประชาชนที่อาศัยอยู่ในชายแดน

แต่ถ้าทุกฝ่ายย้อนมองพื้นฐานของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในพื้นที่ชายแดน สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งที่อาศัยอยู่เดิม และกลุ่มที่ย้ายถิ่นฐานมาอาศัยอยู่ในภายหลังด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เมื่อรวมกันเป็นชุมชนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนทั้งหมด ต่างก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อความเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม และการปรับเปลี่ยนของสังคมตามกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ไม่เพียงเท่านั้น ยังต้องปรับตัวตามแนวนโยบายแห่งรัฐทั้งนโยบายแห่งรัฐของไทยและกัมพูชา ซึ่งต่างก็มีผลกระทบต่อกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนทั้งสิ้น

กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนบริเวณช่องผ่านแดน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งอาศัยอยู่ที่ตั้งแต่ก่อนมีการกำหนดเส้นพรมแดน อาจเรียกได้ว่า กลุ่มเขมรเดิม เนื่องจากมีกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ย้ายถิ่นฐานมาในภายหลังเพื่อการประกอบอาชีพ หลังจากมีการ

เปิดจุดผ่านแดน พร้อมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กูย และกลุ่มชาติพันธุ์ไทย และเงินที่เดินทางมาตั้งถิ่นฐานเพื่อการค้าและการลงทุนในภายหลัง

จากการสำรวจเบื้องต้นในหมู่บ้านด่าน ตำบลบ้านด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ติดกับจุดผ่านแดนช่องจอม มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถึง 3 กลุ่ม คือ เขมร ลาว และกูย ซึ่งในแต่ละกลุ่มมีระยะเวลาในการย้ายถิ่นฐานมาตั้งอยู่ตามลำดับ และแตกต่างกัน ที่สำคัญที่สุดที่ได้พบก็คือ การยอมรับเอาการพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ของหน่วยงานภาครัฐทั้งที่เป็นส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด และหน่วยงานท้องถิ่น คือ อำเภอ และจังหวัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการข้ามแดน กฎหมายผ่านแดน และนโยบายของประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะการสร้างคาสีโนรอบพื้นที่จุดผ่านแดนอีกด้วย

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีสองมิติคือการปรับตัวทั้งภายในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน และปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อนโยบายแห่งรัฐกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดนทั้งไทยและกัมพูชา

ทั้งหมดนี้เป็นเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยต้องการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเลือกเอาพื้นที่ศึกษาคือ บริเวณพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม ซึ่งมีชุมชนบ้านด่าน จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และชุมชนโอรเสม็ด จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย เป็นตัวอย่างในการศึกษาหาวิธีการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน การปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม และปรับตัวตามแนวนโยบายต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้วิถีแห่งกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชน และพัฒนาแนวนโยบายการพัฒนาชายแดนให้เหมาะสมต่อชุมชนและพื้นที่สืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนชายแดนพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องจอมท่ามกลางบริบทความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนชายแดนพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม

2.3 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงนโยบายระหว่างรัฐไทยและกัมพูชากับชุมชนชายแดนพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม

3. คำถามหลักในการวิจัย

1. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนช่องจอมปรับตัวในการใช้พื้นที่กับนโยบายชายแดนของรัฐไทยและกัมพูชาอย่างไร
2. ลักษณะการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างไร

4. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงสหวิทยาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยมีวิธีการและกระบวนการเริ่มต้นจากการสร้างฐานความคิดซึ่งเป็นรากฐานที่จะกำหนดแนวทางในการวิจัย วิธีวิทยาจึงขึ้นอยู่กับฐานคิดที่อาศัยมุมมองทางวัฒนธรรม โดยมองเงื่อนไขและเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย แล้วจึงจำแนกส่วนประกอบให้เห็นเป็นแต่ละส่วนไป แต่ก็ยังคงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ไว้กับระบบ โดยมีวิธีการศึกษาแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ การรวบรวม ศึกษา สังเคราะห์ และวิเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาเขมร เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาในขั้นตอนต่อไป

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงปริมาณ ข้อมูลเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มตัวอย่าง การจดบันทึกข้อมูลเชิงคุณภาพ เขียนผังวัฒนธรรมชุมชน และใช้วิธีการเข้าไปอาศัยใช้ชีวิตในวัดของหมู่บ้านเพื่อสังเกตแบบมีส่วนร่วม ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ¹ ได้ใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.1) การลงพื้นที่สำรวจพื้นที่ ได้แก่ การสำรวจพื้นที่บริเวณพื้นที่ชายแดน-กัมพูชาในภาพรวมในเขตประเทศไทยและกัมพูชาทั้งหมด 8 พื้นที่ดังปรากฏในขอบเขตพื้นที่ศึกษา เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสำรวจพื้นที่เชิงลึกในพื้นที่เป้าหมาย คือ หมู่บ้านด่าน และ

¹ รายละเอียดในภาคผนวก

หมู่บ้านโอรส์เม็ด การสำรวจพื้นที่ที่ผู้วิจัยใช้วิธีการสำรวจทั้งในเชิงกายภาพและเชิงวัฒนธรรมชุมชน

4.2.2) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ได้แก่ การเข้าไปศึกษาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน

4.2.3) การสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ในกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมวัฒนธรรมชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ในพื้นที่ช่องจอม โดยจำแนกปรากฏการณ์เกี่ยวกับการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงของผู้คนและชุมชน

4.3 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ผู้วิจัยในฐานะเป็นคนนอก (Etic) ใช้ฐานคิดร่วมกับคนใน (Emic) วิเคราะห์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และแนวคิดในเรื่องพื้นที่ชายแดนโดยใช้ข้อมูลเชิงเอกสารและภาคสนามมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์

5. ขอบเขตของการวิจัย

5.1 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาในครั้งนี้ใช้การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) เช่น เอกสารข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลจากเอกสารทางราชการ เช่น กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี - เจ้าพระยา - แม่โขง (Arayawady - Chao Phraya - Mekong Economic Cooperation Strategy - ACMECS) กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub - region - GMS) ยุทธศาสตร์สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ เป็นต้น หรือสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนาชายแดน แผนยุทธศาสตร์และแผนงานในการพัฒนาต่างๆ ทั้งระดับประเทศ ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น และงานวิจัยหรือรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองชายแดน ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาที่มีชุมชนตั้งอยู่ตามแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ

การศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) เพื่อศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ของชุมชนในอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา และการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) ที่ใช้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลและผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้นโยบายการพัฒนาชายแดนเพื่อให้เกิดการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยว เช่น การเปิดจุดผ่อนปรน การเปิดด่านชายแดนถาวร การพัฒนาเมืองชายแดนเป็น

ศูนย์กลางการค้าและการท่องเที่ยว เพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทั้งในแง่ของผลประโยชน์ ความสูญเสีย การเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชนในพื้นที่เขตชายแดนไทย - กัมพูชา และศึกษาถึงรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและสภาพพื้นที่ วิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนทั้งสองประเทศ เพื่อนำไปสู่กระบวนการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองชายแดนที่เหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองชายแดนไทยและกัมพูชาที่มีความยั่งยืนส่งผลให้ราษฎรของทั้งสองประเทศไม่เกิดความหวาดระแวงต่อกัน ทำให้เกิดความรัก ความเข้าใจและเกิดความสันติสุข

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา
- 2) วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา เฉพาะจุดผ่านแดนช่องจอม ได้แก่ หมู่บ้านด่าน อำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และบ้านโอรส์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์ ประเทศไทยกัมพูชา
- 3) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณพื้นที่ติดกับจุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ ทั้งฝั่งไทยและกัมพูชา
- 4) ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเกี่ยวกับการการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในบริเวณพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์

5.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาในครั้งนี้ได้แบ่งพื้นที่ ๆ ทำการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

- 1) พื้นที่ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานในภาพรวมเพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่พื้นที่ทั้งหมดตามแนวตะเข็บชายแดนไทยและกัมพูชาโดยมีอาณาเขตติดต่อระหว่าง

ประเทศไทยกับประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 4 จังหวัดคือ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี ระยะทางยาวประมาณ 300-400 กิโลเมตร ซึ่งมีช่องทางที่ราษฎรใช้ในการเดินทางติดต่อกันอยู่ทั้งหมด 41 ช่องทาง ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ ชุมชนหรือเมืองชายแดนที่ราษฎรของทั้งสองประเทศใช้ตั้งถิ่นฐานหรือใช้เป็นทางผ่านในการเดินทางเพื่อติดต่อเพื่อค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันรวมถึงพื้นที่ ๆ รัฐบาลของทั้งสองประเทศได้กำหนดให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเพื่อพัฒนาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า การลงทุน และการ

ท่องเที่ยวตามแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ ใน 41 ช่องทางนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาภาพรวมในขอบเขตพื้นที่ในงานวิจัยนี้ 8 ช่องทาง ได้แก่

- 1) บริเวณช่องโอบก(สามเหลี่ยมมรกต) ต.โดมประดิษฐ์ อ.น้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
- 2) บริเวณช่องอานม้า บ้านน้ำยืน หมู่ 6 ต.โขง อ.น้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
- 3) บริเวณช่องสะง่า บ้านแซร์ไพร่ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 4) ช่องพะพระลัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 5) บริเวณช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
- 6) บริเวณช่องตาเมื่อน ตำบลบักได อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
- 7) บริเวณจุดผ่อนปรนช่องสายตะกู ตำบลจันทบเพชร อ.บ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
- 8) บริเวณช่องจันกระออม ตำบลจันทบเพชร อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

บริเวณช่องกว้าง ตำบลบักได อำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

2) **พื้นที่การศึกษาเชิงลึก** เป็นพื้นที่ ๆ มีศักยภาพและในปัจจุบันรัฐบาลของทั้งสองประเทศได้กำหนดให้เป็นจุดผ่อนปรนเพื่อการเดินทางเข้ามาติดต่อทางการค้า เข้ามาทำงานและเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจมีแนวโน้มที่จะพัฒนาและยกระดับเป็นจุดผ่านแดนชั่วคราวหรือจุดผ่านแดนถาวรในอนาคต เพื่อพัฒนาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวตามแนวชายแดนทั้งไทยและกัมพูชาในพื้นที่บริเวณช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ โดยมีชุมชนชายแดนติดกับจุดผ่านแดนช่องจอม-โอรส์เสม็ด จำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่

1. หมู่บ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย
2. หมู่บ้านโอรส์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์ ประเทศกัมพูชา

5.3 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญซึ่งเป็นราษฎรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดนบริเวณจุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ ทั้งประเทศไทยและประเทศกัมพูชา 5 กลุ่มหลัก ดังต่อไปนี้

1) กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่านและโอรเสม็ดผู้ที่ผ่านประสบการณ์ในด้านการเปลี่ยนแปลงชุมชนและติดต่อปฏิสัมพันธ์กันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งในประเทศไทยและกัมพูชา จากอดีตจนถึงในปัจจุบัน

2) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กูย และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มาอาศัยอยู่ในภายหลังจากที่มีการเปิดจุดผ่านแดนช่องจอม-โอรเสม็ด

3) ผู้นำและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารโรงเรียน และเจ้าอาวาสวัด

4) ผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ตามแนวชายแดน ได้แก่ ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน ตำรวจภูธรในพื้นที่ และกองกำลังทหารพรานและหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่

6. วิธีการดำเนินการวิจัย

6.1 การศึกษาเอกสาร

ศึกษาเอกสารและข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลจากเอกสารทางราชการ เช่น กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ เอกสารงานวิจัยหรือรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาเมืองชายแดนหรือสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนาชายแดน แผนยุทธศาสตร์ และแผนงานในการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งระดับประเทศ ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น และงานวิจัย หรือรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองชายแดน ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้อง กับพื้นที่ศึกษา

6.2 การชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษา

ดำเนินการขออนุญาตหน่วยงานและการค้นหาผู้นำในพื้นที่ ติดต่อประสานงานกับ หน่วยงานในจังหวัดและหน่วยงานในพื้นที่เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และแนวทางในการศึกษา รวมถึงการประสานเพื่อรับทราบข้อมูล และสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่รวมถึงการ สืบเสาะเอกสารที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา รวมถึงการค้นหาผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในพื้นที่

นักวิจัยลงพื้นที่สร้างความเข้าใจและชี้แจงวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้ความ เข้าใจ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ แนวทางการทำงานและกำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกับแกนนำ ในชุมชน เพื่อศึกษาเรียนรู้ สร้างความคุ้นเคย การสร้างความเข้าใจและจัดเก็บข้อมูลพื้นฐาน และบริบทของพื้นที่ ๆ ทำการศึกษาในเบื้องต้นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ การทดสอบ

เครื่องมือที่จะใช้ทำการศึกษารวมถึงการการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และการค้นหาผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

6.3 การสำรวจข้อมูลพื้นที่

การสำรวจพื้นที่ทั้งที่เป็นทางกายภาพและศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในชุมชนบ้านด่าน และโอรส์เมียด และการจัดทำแผนที่โดยภาพรวมทั้งหมด

นักวิจัยจะลงพื้นที่ทำการศึกษาร่วมกับชุมชนและหน่วยงานในการค้นหาและเก็บรวบรวมข้อมูลทางกายภาพ ศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ การตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นและการจัดทำแผนที่ศักยภาพของช่องทางแดนทั้งหมด

6.4 การจัดเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชนตามแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ

นักวิจัยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนในแถบชายแดนไทย – กัมพูชา ก่อนมีนโยบายการแบ่งเส้นเขตพรมแดนระหว่างประเทศ และศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชายแดนทั้งในแง่ของผลประโยชน์ ความสูญเสีย การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตชายแดนไทย – กัมพูชา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

6.5 การศึกษาแนวทางการพัฒนาและนโยบายในการพัฒนาชายแดนไทยและกัมพูชา

การศึกษาถึงแนวทางในการพัฒนาที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยากเห็นหรืออยากให้เป็นและการนำไปกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาเมืองชายแดนที่เหมาะสมและเกิดความยั่งยืนในอนาคต

6.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและสะท้อนกลับข้อมูลสู่พื้นที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสรุปข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลเพื่อทำข้อมูลที่ได้ทำการสะท้อนกลับสู่ชุมชนและหน่วยงานเพื่อความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลจากการศึกษา

6.7 การสังเคราะห์ข้อมูลและจัดทำข้อเสนอแนะ

ที่มหนักนักวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานผลการศึกษาระดับสมบูรณ และจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อนำไปกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เมืองชายแดนที่เหมาะสมและเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาในอนาคต

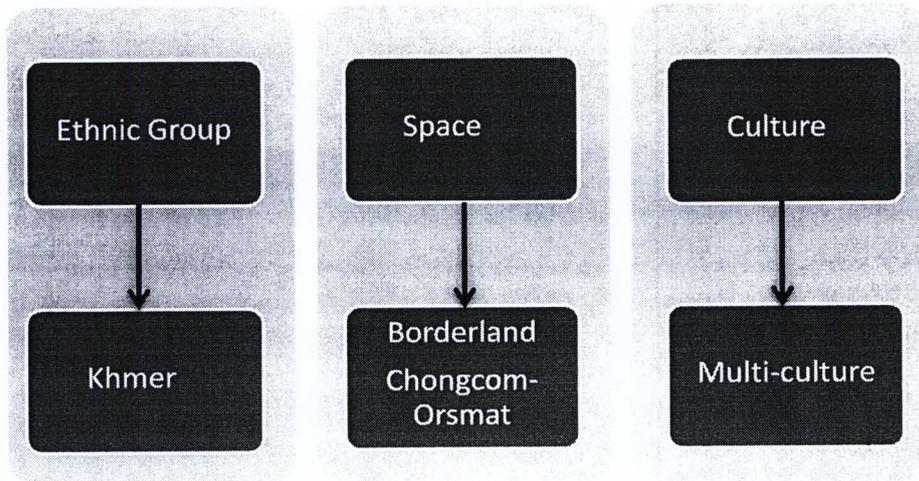
7. กรอบแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

7.1 กรอบแนวคิด

การศึกษาเพื่อตอบคำถามทางด้านการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกแนวคิดทฤษฎีที่เป็นกรอบและทิศทางในการวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่หลากหลายนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดที่เหมาะสม สอดคล้องและตอบคำถามในการวิจัยครั้งนี้มากที่สุด โดยยึดคำสำคัญเป็นมโนทัศน์ (conceptualization) ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ และวัฒนธรรม ทั้ง 3 คำนี้เป็นมโนทัศน์พื้นฐานในงานวิจัยครั้งนี้ซึ่งถือว่าเป็นนามธรรม และเมื่อเสริมเชื่อมจากคำสำคัญซึ่งกลายเป็นรูปธรรม ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร พื้นที่ชายแดนช่องจอม-โอรส์เมธิต และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การศึกษาเกี่ยวกับชายแดน โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชายแดนแต่เดิมรัฐได้มองเพียงกายภาพคือ เขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขตแดน (borderline) และ พรหมแดน (frontier) เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้รัฐกำหนดนโยบายที่เสริมสร้างที่จะรักษาพื้นที่และพัฒนาทางกายภาพมากกว่าที่จะมองสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดน ดังจะเห็นชัดในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2533) ได้มีนโยบายเกี่ยวกับเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าและนโยบายนี้ยังคงมีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

งานวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษา อันจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนต่อไป ดังรูปข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 แผนผังมโนทัศน์ที่เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ได้ยกมาข้างต้นนี้สามารถนำมาศึกษาประยุกต์กับทฤษฎีพื้นฐานได้มี การศึกษาวิจัยโดยอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะ ในพื้นที่ชุมชนบ้านด่านที่ได้ตั้งเป็นขอบเขตพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้

7.2 ทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้ในการวิจัย

จากคำถามหลัก และกรอบแนวคิดสำคัญที่ได้ตั้งไว้เป็นพื้นฐานในการวิจัย จึงอาศัย ทฤษฎีต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากต่าง ๆ ที่ได้มาจากการเก็บ รวบรวมข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ตามหัวข้อการวิจัยในครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

7.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์

การศึกษาในเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ผู้ที่สนใจมักจะเป็นนักมานุษยวิทยา นัก สังคมวิทยา และนักรัฐศาสตร์ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป นักมานุษยวิทยาสนใจในเรื่อง รูปแบบและโครงสร้างทางสังคมที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีต่างกันออกไป และเน้นการเข้าใจคน แต่ละกลุ่มจากทุกแง่มุม นักสังคมวิทยาสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเทศที่มีกลุ่ม ชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่ม ความสำคัญระหว่างกลุ่มมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อย

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่.....12 10 2555.....
เลขทะเบียน.....245555.....
เลขเรียกหนังสือ.....

รายนันท์ เลือกศึกษาในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ส่วนนักรัฐศาสตร์ให้ความสนใจในแง่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มและจากแง่มุมความมั่นคงของรัฐ

นักมานุษยวิทยากระแสหลักให้ความเห็นถึงประเด็นความสอดคล้องกันของมิติทางชาติพันธุ์ในมิติต่าง ๆ มีการให้นิยามคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ในมิติต่าง ๆ เช่น อมรา พงศาพิชญ์ (2533 : 154-156) พอสรูปความได้ ดังนี้

1) กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) คือกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน รวมถึงการสืบเชื้อสายเดียวกัน

2) กลุ่มเชื้อชาติ (racial group) คือกลุ่มคนที่มีลักษณะทางกายภาพคล้ายกัน อาทิ นีกรอยด์ มองโกลอยด์ คอเคซอยด์

3) กลุ่มสัญชาติ (national group) คือกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกของประเทศนั้นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์จะวางอยู่บนแนวคิดเรื่องระบบรวม (system approach) การวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ และการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ แนวคิดดังกล่าวมองว่าระบบประกอบด้วยส่วนย่อยต่าง ๆ และระบบย่อยประสานกันสัมพันธ์กันในลักษณะสมดุล เมื่อส่วนใดมีการเปลี่ยนแปลง ส่วนอื่นก็ต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดสมดุล แนวคิดดังกล่าวนี้จะเน้นให้ความสำคัญกับระบบรวมมากกว่าระบบย่อย ชนกลุ่มใหญ่จึงสำคัญกว่าชนกลุ่มน้อย ในระบบของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ทำหน้าที่แตกต่างกัน และความมุ่งหมายหลักของการมีโครงสร้างทางสังคมก็คือเสถียรภาพทางสังคม

การนำแนวคิดเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มาประยุกต์ใช้ในกรอบแนวคิดจากแนวคิดในเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ โดยพิจารณาตามแบบที่ชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานใกล้เคียงกัน พึ่งพาอาศัยกัน และแบบที่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในลักษณะคนกลุ่มใหญ่กับกลุ่มน้อย (ชาร์ล เอฟ คาย อ้างใน อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 157)

เมื่อศึกษางานของนักวิชาการที่ศึกษาในเรื่องนี้ จะมีความหลากหลายและแตกต่างกันตามบริบทแวดล้อม โดยที่ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (1997) ได้กล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ในแง่เป็นกลุ่มที่มีลักษณะโดยทั่วไปร่วมกันทางวัฒนธรรม ภาษา และความรู้สึกเป็นเจ้าของสังคม ส่วนความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับมาจากการเกิดและการเติบโต โดยผ่านกระบวนการสื่อสารด้วยวิธีการต่าง ๆ ทางสังคมที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปของระบบสัญลักษณ์และการแสดงออกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ ได้ศึกษาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ในพื้นที่ทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยศึกษาชาวเขา ซึ่งก็ได้ผลพบว่ามีความสัมพันธ์ลักษณะเป็นคู่ เช่น คนลัวะ/คนเมือง คนคะฉิ่น/คนฉาน คนกระเหรี่ยง/คนพม่า คนม้ง/คนจีน เป็นต้น(ชาร์ลส์ เอฟ คาย อ่างใน อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 158) เมื่อนำแนวทางของชาร์ลส์ เอฟ คาย มาศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เขมรในบ้านด่านกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ภาษาร่วมตระกูลกับภาษาไทยซึ่งเป็นผู้อยู่ในพื้นที่ในเมืองและมีความเจริญมากกว่า ก็จะมีรูปแบบปฏิสัมพันธ์กัน ในแง่ต่าง ๆ ได้ในระดับหนึ่ง

ในขณะที่เดียวกันเมื่อนำแนวคิดของเฟดริก บาร์ท (1956 อ่างในอมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 158) ซึ่งมีแนวคิดหลักในการมองในเรื่องความสำนึกที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างต่อเนื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นผู้เลือกอัตลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาษา ศาสนา เครื่องแต่งกาย นิสัย การบริโภค และอื่น ๆ มาบรรจุไว้ เพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มตนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น หรือเรียกว่า “พรมแดนทางชาติพันธุ์” (ethnic boundary) ในลักษณะที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน การแบ่งเขตแดนในเรื่องการนำเสนอทางด้านอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่แต่ละฝั่งฝ่ายก็สามารถนำแนวคิดของเฟดริก บาร์ท มาศึกษาประยุกต์ได้ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ตั้งอยู่ในไทยกับกัมพูชาซึ่งนำเสนออัตลักษณ์บางส่วนให้แตกต่างกันออกไป เพื่อแสดงให้เห็นถึงพรมแดนทางชาติพันธุ์ ถึงกระนั้นก็ยังต้องใช้ระบบของสังคมและการเมืองมาประกอบด้วย การนำสังคมและการเมืองมาประกอบด้วยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของเอ็บบเนอร์ โคเฮิน (1974) ซึ่งได้นำเสนอเกี่ยวกับการต่อสู้ขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในระบบสังคมหนึ่ง ซึ่งในการ

ต่อผู้ดังกล่าวสมาชิกภายในกลุ่มจะเน้นความสำคัญของอัตลักษณ์(identity) และความแตกต่าง (distinctiveness) ของตนเป็นหลัก

ตัวแปรที่จะทำให้ความเป็นชาติพันธุ์เป็นไปอย่างเข้มข้นและการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ขึ้นตามความคิดของโคเฮิน คือ สถาบันพื้นฐาน (basic institutions) เช่น ครอบครัว ระบบเครือญาติ พิธีกรรมศาสนา และการเฉลิมฉลองต่าง ๆ ความสะดวกของระบบในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม และผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง จะให้นำหนักไปในเรื่องผลประโยชน์เป็นหลัก เพราะมองในลักษณะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ทำหน้าที่เป็นกลุ่มทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการหรือเป็นแบบพิธี (informal political grouping)

การเลือกใช้นโยบายทั้งหมดนี้มากรอบในการศึกษาครั้งนี้เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา มีการอพยพและตั้งถิ่นฐานในอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดน (border land) โดยเฉพาะช่องจอม ในท่ามกลางการต่อสู้แบบต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม จนมีการปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอด

7.2.2 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามแนวคิดของ Julian Steward (1963) ได้กล่าวถึงความซับซ้อนของสังคมแสดงให้เห็นพลวัตวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมีสาเหตุจากอิทธิพลการจัดการของรัฐบาลสมัยใหม่และการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมอื่น การจัดการวัฒนธรรมจะข้ามผ่านบรรทัดฐานของพฤติกรรมส่วนบุคคล และองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะร่วมของปัจเจกชนทั้งหมด ทั้งนี้เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ชายแดนช่องจอม จะเห็นกระบวนการจัดการโดยรัฐชาติและการพยายามผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมหลักที่รัฐชาติกำหนดร่วมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่คือกลุ่มชาติพันธุ์เขมร นอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกลุ่มอื่นที่ย้ายมาอาศัยอยู่เพื่อประกอบอาชีพ

การจัดการให้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมไม่ใช่จะมีความราบรื่นไปด้วยดี ต้องพบกับปรากฏการณ์การขัดแย้ง จากการยึดมั่นในวัฒนธรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน เช่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ถึงแม้ว่าจะอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกวยก็ไมยอมพูดภาษาเขมรและกวย ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจเกิดแนวคิดการเลือกปฏิบัติ (discrimination) เพราะเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ในกรณีนี้อาจมีความผูกพันถึงการเลือกปฏิบัติในการจัดการพื้นที่การทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นกลุ่มเดียวกันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับนโยบายจากรัฐไปดำเนินการ

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวเพื่อการอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขก็ย่อมเกิดขึ้นในสังคมชายแดน เช่นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยอมเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและร่วมปฏิสังสรรค์กับกลุ่มอื่น ๆ จนในชุมชนพื้นที่ชายแดนกลายเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม (multi-culture) ซึ่งเกิดจากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) การบูรณาการทางวัฒนธรรม (integration) และการรวมเป็นพหุสังคม (pluralism)

ในด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงว่า ความแตกต่างของสิ่งเดียวกันที่เอามาเปรียบเทียบกับในเวลาที่แตกต่างกันไป รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งที่วางแผนและไม่ได้วางแผน ปรากฏการณ์ดังกล่าวแยกเป็นองค์ประกอบย่อยได้ 6 อย่างที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ กำหนดปรากฏการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลง ระดับของการเปลี่ยนแปลง ระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ขนาดน้ำหนักของการเปลี่ยนแปลง อัตราการเปลี่ยนแปลง

ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยยึดบรรทัดฐานทางสังคมเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นความแตกต่างใน

รูปแบบความสัมพันธ์ ระหว่างคนที่เข้าไปสัมพันธ์กัน ความแตกต่างในบทบาทผู้เข้าสัมพันธ์ และ ความต่างในเป้าหมายหรือการทำหน้าที่ของสถาบันสังคม

2) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture Change) หมายถึง ความแตกต่างในระบบวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การขัดเกลาทางสังคมและการศึกษา ระบบศาสนาและความเชื่อ ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังรวมถึงความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างในค่านิยม ความเชื่ออุดมการณ์ ประเพณีพิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพและบทบาท โลกทัศน์ รวมทั้งวัตถุวัฒนธรรมด้วย

การนำแนวคิดทฤษฎีนี้มาปรับใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมเขมรในพื้นที่ชายแดนในบริเวณช่องจอมในยุคโลกาภิวัตน์ การพัฒนาพื้นที่ เศรษฐกิจ และการเมืองที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม รวมทั้งการตอบรับ และการเลื่อนไหลของวัฒนธรรม

7.2.3 แนวคิดเรื่องการปรับตัว

การศึกษาเรื่องการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กระแสหลักสนใจที่จะศึกษาในเรื่องการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ซึ่งรวมไปถึงความสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ซึ่งในแง่ "การปรับตัว" ดูจะเป็นเรื่องที่สำคัญเมื่อมีการสัมพันธ์และการขัดแย้งที่เกิดขึ้น การปรับตัวนั้น นอกเหนือจากจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในแบบพึ่งพากันแล้ว ยังมีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มมีอำนาจต่อรองมากขึ้น บางกลุ่มมีอำนาจลดลง ทำให้เกิดกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานะและศักดิ์ศรีไม่เท่ากัน กลุ่มที่มีอำนาจสามารถก่อตั้งตัวเองเป็นรัฐประเทศได้ในที่สุด ส่วนกลุ่มที่ไม่มีอำนาจก็อาจเป็นประเทศราช หรือผู้อาศัยภายใต้การคุ้มครองของผู้มีอำนาจ วิธีมองเช่นนี้นำไปสู่วิธีคิดในแบบการวิเคราะห์ "ชนกลุ่มน้อย" และ "ชนกลุ่มใหญ่" ในยุคปัจจุบันที่มีรัฐประเทศเกิดขึ้นแล้ว โดยชนกลุ่มน้อยก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในประเทศ แต่มิใช่ชาติพันธุ์

เดียวกับสมาชิกส่วนใหญ่ของประเทศ และมีโซชาติพันธุ์ที่มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในประเทศนั้น ซึ่งครอบครองโดยชนกลุ่มใหญ่

การศึกษาเรื่องการปรับตัว อาจศึกษาได้จากการปรับตัวทางกายภาพและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ผู้ที่ใช้คำว่า การปรับตัวมักจะใช้ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ศึกษาซึ่งอาจเป็นมนุษย์หรือสัตว์กับสภาพแวดล้อมรอบตัวและแหล่งที่อยู่ แนวคิดต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการปรับตัว ได้แก่ อมรา พงศาพิชญ์ (2543 : 16) ได้กล่าวถึงการปรับตัวไว้ว่า การศึกษาในลักษณะนี้มักเป็นการพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน การใช้คำว่า การปรับตัว จึงมักใช้ในความหมายของการปรับเปลี่ยนส่วนใดส่วนหนึ่งหรือหลายส่วนเพื่อให้ความสัมพันธ์ลงตัว

การให้ความเห็นดังกล่าวเน้นถึงการปรับเปลี่ยนตัวมนุษย์หรือสัตว์เพื่อให้ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสม หรือการปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของมนุษย์หรือสัตว์ ในขณะที่โคเฮิน (1968) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า ในด้านการปรับตัวทางวัฒนธรรม มีความหมายรวมถึงวัฒนธรรมในรูปวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

กระบวนการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมมักเกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยา เพราะสังคมปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน Julian H. Steward (1963) แต่ละสังคมจะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ในสังคมที่มีความซับซ้อนจะเห็นรูปแบบโครงสร้างสังคมที่ตอบสนองความต้องการทางสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่รวมตัวกันแบบระบบเครือญาติที่ทำกิจกรรมที่มีการผลิตร่วมกัน การจัดระเบียบสังคมกลุ่มคนที่รวมแบบระบบเครือญาติ เพื่อทำกิจกรรมที่มีการผลิตร่วมกัน การจัดระเบียบสังคมหรือการจ้องคึกทางสังคมดังกล่าวจึงเกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดในพื้นที่เฉพาะ แต่การวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมสมัยใหม่ พบว่า สังคมมีโครงสร้างที่อยู่เหนือชุมชน คือ สถาบันชาติ และความสามารถทางเทคโนโลยี ซึ่งขยายอำนาจเข้าไปมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเกินกว่าที่ท้องถิ่นจะสามารถใช้ประโยชน์ได้จากทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ได้เหมือนเดิม เพราะถูกควบคุมโดยสังคมที่

ใหญ่กว่าการตอบสนองการปรับตัวของสังคมจะมีความซับซ้อนมากขึ้น สังคมที่ใหญ่กว่าจะมีการปรับตัว มีอำนาจเหนือสิ่งแวดล้อมของตนเอง การจัดระเบียบสังคมหรือองค์กรทางสังคมสมัยใหม่ จึงเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมดั้งเดิม

การศึกษากระบวนการปรับตัวเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงต้องศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ เพราะกระบวนการประวัติศาสตร์ประกอบด้วยลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมและลักษณะความซับซ้อนจากแหล่งที่หลากหลาย เช่น การอพยพของคนจากสิ่งแวดล้อมหนึ่งไปยังอีกสิ่งแวดล้อมหนึ่ง การส่งผ่านมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นต่อ ๆ ไป และรูปแบบวัฒนธรรมที่ถูกเปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมจากภายนอกวัฒนธรรมสิ่งประดิษฐ์ใหม่ของท้องถิ่น แนวคิดของนิเวศวัฒนธรรมจึงพิจารณาตั้งแต่พื้นฐานที่แตกต่างกันระหว่างสังคมดั้งเดิมและสังคมพัฒนาจากกรณีสังคมที่อยู่อย่างเรียบง่ายไปจนถึงสังคมที่ซับซ้อน และจากการบูรณาการของสังคมวัฒนธรรมในระดับเบื้องต้นไปจนถึงระดับสูงกว่า การปรับตัวของมนุษย์ในระบบนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง และเป็นปัจจัยในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

7.2.4 แนวคิดเรื่องชายแดน (borders)

คำว่า ชายแดน (borders) มีคำที่ใกล้เคียงกันและมีความหมายเกี่ยวข้องกันหลายคำ ได้แก่ ชายแดน (border) พรหมแดน (frontier) เขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขต(borderline) อาณาเขต (territory) และอาณาบริเวณชายแดน (border land)

แนวทางการพิจารณาในเรื่องพื้นที่ชายแดน มีแนวทางที่แตกต่างกันอย่างน้อย 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางรัฐศาสตร์กับแนวทางมานุษยวิทยา แต่ละแนวทางดังกล่าวมีแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป

แนวคิดทางด้านรัฐศาสตร์ได้นิยามความหมายชายแดนว่า เป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นรัฐสมัยใหม่ตั้งแต่ต้นและจุดสิ้นสุดขอบเขตอธิปไตย สร้างกระบวนการควบคุมพื้นที่เส้นเขตแดน และแบ่งแยกความเหมือน ความแตกต่าง ความเป็นพวกเดียวกัน กับความเป็นอื่น

ระหว่างผู้คนที่ต่างฟากของเส้นพรมแดน การเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนรัฐชาติจะเกิดขึ้นอย่างเสรีไม่ได้ (ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2542 : 2) ชายแดนในความเป็นเส้นแบ่งแดนที่นักรัฐศาสตร์ได้นิยามดูเหมื่อนจะตอบสนองกับความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งอาจมาพร้อมกับวิถีคิดแบบรัฐสมัยใหม่ตะวันตก (สมเกียรติ วันทะนะ, 2530) ในขณะที่แนวความคิดทางด้านมานุษยวิทยาก็ไม่ได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องชายแดนตั้งแต่ต้น ส่วนใหญ่ให้ความสนใจเรื่องพรมแดน (boundaries) มากกว่า เพิ่งจะเริ่มในใจประยุกต์แนวคิดเรื่องพรมแดน (boundaries) ในการศึกษาทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรมตามแนวชายแดนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (ยศ สันตสมบัติ, 2551 : 48) นักมานุษยวิทยาเริ่มใช้พื้นที่ชายแดนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐชาติ ในลักษณะที่เคลื่อนไหวและซับซ้อนมากขึ้น นับแต่ปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา ทำให้เห็นชายแดนที่เชื่อมโยงกับปัญหาอำนาจ และความด้อยพัฒนา ในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ผู้คน ทูน สินค้า และวัฒนธรรมก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ กระแสแนวคิดหลังสมัยใหม่มองชายแดนในลักษณะเป็นภาพลักษณ์ (image) ของพหุวัฒนธรรม การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดน อาจต้องอาศัยแนวคิดเรื่อง พื้นที่ชายแดน (borderlands) มาทำความเข้าใจ (ยศ สันตสมบัติ, 2551 : 56-57)

ทำให้ปัจจุบัน การศึกษาเรื่องชายแดนอาจอาศัยแนวคิดพื้นฐานทั้งทางด้านรัฐศาสตร์และมานุษยวิทยามาเป็นกรอบในการศึกษา แล้วให้คำนิยามความหมายของพื้นที่ชายแดนที่แตกต่างกันออกไป ในงานของธงชัย วินิจจะกุล (Thongchai Winichakul, 2541 : 73-80) ได้ให้ความหมายไปในแนวรัฐศาสตร์และความเป็นรัฐชาติ ซึ่งให้พื้นที่ชายแดนเป็นกระบวนการหลายเป็นรัฐชาติ สอดคล้องกับนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อ Pierre Vilar (อ้างใน ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2545 : 1-16) ที่ได้อธิบายความหมายชายแดนว่า เป็นจุดกำเนิดของความ เป็นชาติและประเทศ และสอดคล้องกับโสภิตา วีรกุลเทวัญ (2549 : 5)

การศึกษาชายแดนในแง่พรมแดน (frontiers) โดย Willson & Donnan (1998 อ้างใน ขวัญชีวัน บัวแดง, 2548 : 6-7) ได้อธิบายเกี่ยวกับพรมแดน (frontiers) ว่า เป็นเขตพื้นที่ (territorial zone) ที่มีความกว้างขนาดต่าง ๆ ทั้งที่ข้ามชายแดนหรือห่างออกไปจากชายแดน อัน

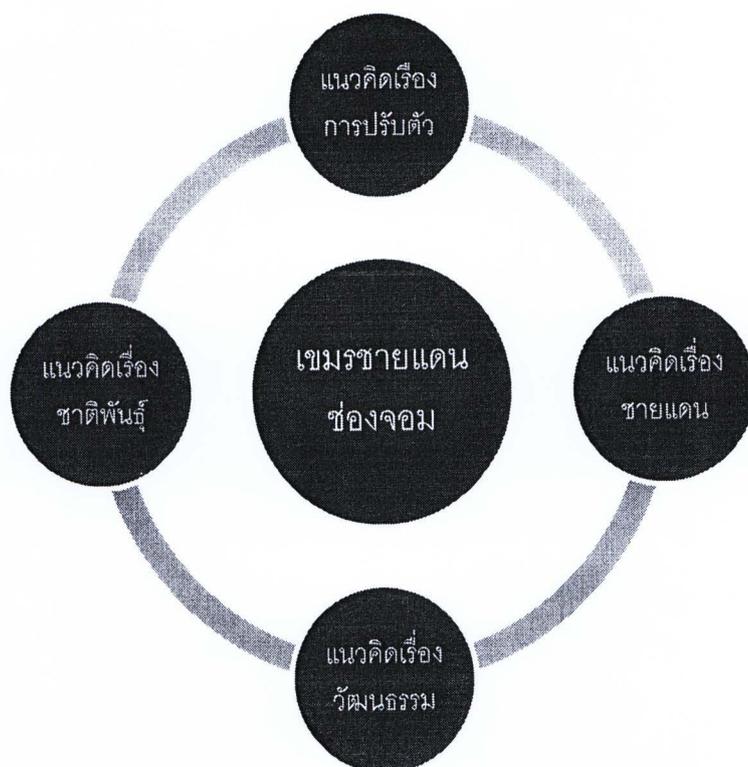
เป็นพื้นที่ที่ผู้คนต่อรองลักษณะพฤติกรรมและความหมายที่เกี่ยวพันกับความเป็นสมาชิกของรัฐ และชาติ เป็นพื้นที่ของอำนาจแห่งการช่วงชิง และ อาณาบริเวณชายแดน (border lands) โดย Hertzfeld (2001 อ้างใน ขวัญชีวัน บัวแดง, 2548 : 6-7) ได้ให้ความหมายว่า เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่มีนัยถึงบางสิ่งที่อยู่ระหว่าง (in-between) เป็นพื้นที่ของการติดต่อกัน ไม่ต่อเนื่อง และไม่ชัดเจน สอดคล้องกับการอธิบายเรื่องอาณาบริเวณชายแดนของ เดชา ตั้งสีฟ้า (2549 : 306-307) ที่ให้ความหมายว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่เพียงแต่เห็นอำนาจและข้อจำกัดของรัฐชาติ ยังพบเห็นความขัดแย้งและการอำนวยการควบคุมในฐานะที่หลกกันด้วยปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของผู้คน

จากแนวทางในการศึกษาที่ได้ยกมาข้างต้นทำให้มองเห็นถึงพัฒนาการการศึกษาในเรื่องชายแดน และชัดเจนยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน การมองพื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่ไม่ไหวติง คงที่ และด้อยพัฒนา อาจเป็นเรื่องที่ต้องนำมาทบทวนและมองใหม่ในลักษณะกลับกัน เพราะพื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะและพิเศษที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ยุคโลกาภิวัตน์ยิ่งทำให้ชายแดนเป็นพื้นที่ที่ซับซ้อนและเลือนไหล การนำแนวคิดนี้มาศึกษาในงานวิจัยนี้ จะช่วยวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนได้มากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการควบคุมโดยอำนาจรัฐ ในบริบทนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายแดนของรัฐชาติ พื้นที่ชายแดนไม่ใช่เป็นเพียงพื้นที่ที่อำนาจรัฐควบคุมอย่างเดียว แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย การให้คำนิยาม การควบคุมพื้นที่ และการพัฒนา ไม่ได้หมายความว่าเพียงเพื่อป้องกันการข้ามแดน การรุกล้ำเส้นแบ่งเขตแดน แต่รัฐต้องมองใหม่ในลักษณะที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นโยบายที่นำไปใช้ในพื้นที่ชายแดนอาจถูกกำหนดเฉพาะเป็นกรณีพิเศษในแต่ละพื้นที่ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับผู้คน และภูมิรัฐศาสตร์

จากแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม ในทิศทางที่เหมาะสม ด้วยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ถูกพัฒนาเปลี่ยนแปลงโดยภาครัฐและเอกชนทั้งทางด้านกายภาพและสังคมวัฒนธรรม ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในพื้นที่

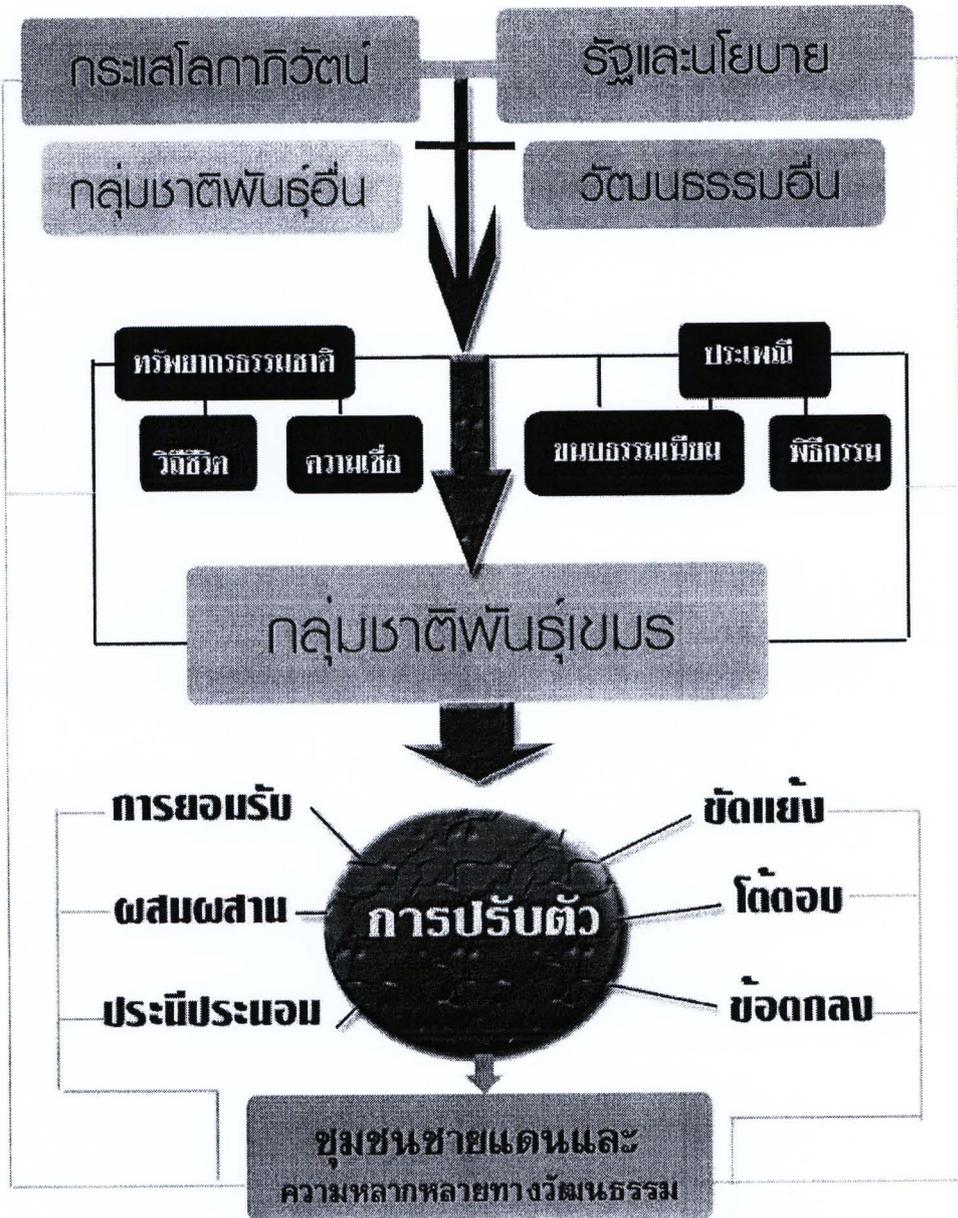
ชายแดนไทย-กัมพูชา การนำทฤษฎีการปรับตัวมาใช้ในครั้งนี้อาจทำให้ได้แนวทางและรูปแบบในการแก้ปัญหาในพื้นที่ชายแดนอื่น ๆ ต่อไป

การนำทฤษฎีต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในงานวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2 แผนผังการนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ในงานวิจัย

จากการกรอบแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ ดังแผนผังแสดงภาพรวม ข้างล่างนี้

ภาพที่ 3 แผนผังภาพรวมในการศึกษาวิจัย

7.3 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวข้อง

จากการเก็บรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชายแดน โดยเฉพาะการศึกษาชายแดนไทย-กัมพูชา ค่อนข้างมีจำนวนจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและผู้คนภายในประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างคนชายแดนทั้งสองฟากฝั่งถูกขีดคั่นโดยเส้นพรมแดนรัฐชาติ โดยที่รัฐชาติไม่ได้ลบล้างพื้นที่และสำนึกทางวัฒนธรรมออกไปด้วย ทำให้เกิดสภาวะไร้พรมแดนทางวัฒนธรรมและการเลื่อนหายไปของสำนึกบางส่วนและความรู้สึกถึงว่าเป็นรัฐชาติของคนในบริเวณชายแดนค่อนข้างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับช่องจอมปรากฏเห็นเพียงเล่มเดียวคือ จิราพร กองทอง(2540)² ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปที่เที่ยวบริเวณด่านช่องจอม โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างสุ่มแบบบังเอิญ จำนวน 398 คน จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากจังหวัดในอีสานตอนใต้ เนื่องจากใช้เวลาในการเดินทางไปมาได้สะดวก เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนใหญ่เดินทางไปซื้อสินค้า เช่น เฟอร์นิเจอร์ไม้ เครื่องหวนย ปรากรอบ กุ้งแห้ง และสินค้าเบ็ดเตล็ด นักท่องเที่ยวในกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เดินทางไปครั้งแรก จากงานวิจัยนี้ยังนำเสนอเกี่ยวกับความพึงพอใจของบุคลากรบริการในพื้นที่ตลาด ที่จอดรถซึ่งในปีที่ผู้วิจัยศึกษานี้อยู่ในพื้นที่ตลาดเอกชนหรือเรียกว่าตลาดสมบัติ ยังไม่ได้ย้ายมาอยู่ติดกับชุมชนบ้านด่าน แต่ที่น่าสังเกตก็คือ นักท่องเที่ยวไม่มีความประสงค์จะเดินทางไปประเทศกัมพูชาแต่อย่างใด

จากผลงานการวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของนักท่องเที่ยวค่อนข้างไม่ดีต่อประเทศเพื่อนบ้าน แต่งานวิจัยก็ไม่ได้อภิปรายผลถึงสาเหตุที่นักท่องเที่ยวไม่ข้ามไปเที่ยวฝั่งประเทศกัมพูชาแต่อย่างใด

² นางสาวจิราพร กองทอง. ปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยว เดินทางไปที่เที่ยวบริเวณด่านช่องจอม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์. (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540)

งานวิจัยนอกจากนี้ม้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชายแดนไทย-กัมพูชาอีกหลายชิ้น แต่ศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ เช่น วัชรินทร์ ยงศิริ (2546)³ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา ในภาพรวม ได้ศึกษามูลค่าการค้าและการลงทุน นโยบาย และแนวทางการพัฒนาการค้าในอนาคตระหว่างไทย-กัมพูชา ซึ่งเน้นการค้าชายบริเวณพื้นที่ชายแดน จุดเด่นของงานวิจัยนี้ก็คือ การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการวางนโยบายในอนาคตของรัฐไทยที่จะลงทุนในกัมพูชาโดยไม่สนับสนุนให้เน้นหนักด้านการค้าเพียงอย่างเดียว ได้นำเสนอเกี่ยวกับการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีอย่างต่อเนื่องบริเวณจังหวัดชายแดนไทยและกัมพูชา โดยใช้วัฒนธรรม ประเพณี และกีฬา เป็นสื่อความเข้าใจกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อความมั่นคง เช่น พงษ์เทพ กนิษฐานนท์ (2543)⁴ เรื่อง แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มค่าความต้านทานตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา งานวิจัยนี้ถึงแม้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาซึ่งปรากฏตามชื่อเรื่อง แต่ก็เน้นถึงความมั่นคงของรัฐ โดยสนับสนุนนโยบายที่เกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ

นอกจากนี้ยังม้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับที่หยิบยกประเด็นปัญหาทางสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่ล่อแหลมและบั่นทอนพลังทางสังคม ได้แก่งานวิจัยของโอภาส การย์กวินพงษ์ และอัมพร แก้วจันดี (2544) เรื่อง สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์และผู้ขายบริการทางเพศตามแนวชายแดนไทย-ลาว-เขมร เขตสาธารณสุขที่ 7 งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นปัญหานับวันจะรุนแรงต่อความมั่นคงของชุมชนในชายแดนด้านสุขภาพโดยได้เชื่อมโยงปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยากจนตามแนวตะเข็บชายแดน จากงานวิจัยนี้พบว่า ผู้ป่วยตามแนวชายแดน 5 จังหวัดในพื้นที่ศึกษา มีผู้ติดเชื้อโรคเอดส์จำนวน 267 คน มีสถานบริการทางเพศ 412 แห่ง ผู้ขายบริการ

³ วัชรินทร์ ยงศิริ. โครงการวิจัยการค้าชายแดนไทยกับกัมพูชา : ปัญหาที่ประสบในปัจจุบันและแนวทางแก้ไขในอนาคต.(กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546) จัดพิมพ์เป็นหนังสือโดย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ พ.ศ. 2547

⁴ พงษ์เทพ กนิษฐานนท์. แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มค่าความต้านทานตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตรับผิดชอบ กองทัพบกที่ 1.(กรุงเทพฯ, วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, . 2543)

774 คน ผู้ศึกษาได้ให้ความเห็นสรุปว่า การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ตามแนวชายแดนเป็นประเด็นสำคัญที่น่าห่วงมาก เพราะผู้ซื้อขายบริการทางเพศมีทั้งชาวไทยและต่างชาติ

งานวิจัยในอาณาบริเวณชายแดนติดต่อกันระหว่างชายแดนไทย-กัมพูชาคือ ชายแดนไทย – ลาว ที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ คือ งานของ จารุวรรณ ขำเพชร และคณะ (2526)⁵ เรื่อง วัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว ในงานวิจัยนี้ได้นำเสนอวัฒนธรรมชายแดนไทย-ลาวซึ่งมีรากฐานความสำนึกชาติพันธุ์ทับซ้อนกันระหว่างความเป็นลาวกับความเป็นไทย ส่งผลให้เกิดลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะ ซึ่งเรียกว่า แบบกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบสมานฉันท์ผ่านประเพณี พิธีกรรม และการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างคนอีสานและคนลาว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชายแดนที่ได้ยกมาข้างต้นนี้แม้จะมีเพียงเล็กน้อยมากเพื่อเทียบกับงานวิจัยชายแดนในพื้นที่อื่น ๆ แต่ก็ทำให้ได้องค์ความรู้ไม่เพียงพอต่อการสร้างความเข้าใจวิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม และสัญลักษณ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ของผู้คนบริเวณพื้นที่ชายแดน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การเมืองการปกครอง และอื่น ๆ ซึ่งในขณะที่กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาพื้นที่ชายแดนมีความหลายหลายเพิ่มมากยิ่งขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยหลายชิ้นที่ยกมา ก็ยังแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของความเป็นชายแดน ซึ่งมีความเฉพาะของชายแดนไทย-กัมพูชา ที่จำเป็นจะต้องมีผู้ศึกษาวิจัยเพิ่มขึ้นอีก เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนานโยบายชายแดนของรัฐไทยและรัฐเพื่อนบ้าน

งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ไม่ปรากฏมีผู้สนใจศึกษา มีเพียงการศึกษาในด้านภาษาและวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ซึ่งก็เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและเอก มหาวิทยาลัยศิลปากร เช่น กังวล คัชชิตมา (2540) เรื่อง การศึกษาคำศัพท์ไสยศาสตร์ภาษาเขมรถิ่นอำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งได้ศึกษาคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเขมร

⁵ จารุวรรณ ขำเพชร และคณะ. วัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว. (อุบลราชธานี, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,

ที่สะท้อนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนถึงความเชื่อของคนโบราณได้จากคำศัพท์ทางไสยศาสตร์, ดวงเด่น บุญปก (2540) เรื่อง การศึกษาคำศัพท์ภาษาเขมรสุรินทร์ในการทอดผ้าพื้นเมือง, สุทธิณี อึ้งขจรศักดิ์ เรื่อง การศึกษาระบบหน่วยคำเติมหน้าในภาษาเขมรสุรินทร์ งานวิจัยดังกล่าวนี้ได้ศึกษาภาษาเขมรในพื้นที่จังหวัดชายแดนซึ่งก็สามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาภาษาและวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกัน งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทางด้านวรรณกรรม ส่วนใหญ่ใช้วรรณกรรมที่เป็นภาษาเขมรที่แต่งขึ้นในประเทศกัมพูชา เช่น พระมหาศักดิ์ เพชรประโคน (2540) เรื่อง ผนาสรโพน : การศึกษาวิเคราะห์สังคัม ประเพณี ความเชื่อของชาวเขมร, พรรณศิริ เดชมณเฑียร (2542) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเขมรเรื่อง "คลื่นซัดทราย", บัญญัติ สาลี (2542) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเขมรเรื่อง แรน-แฉต เป็นต้น งานวิจัยด้านวรรณกรรมดังกล่าว บางเรื่องสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมคนชายแดนทั้งไทยและกัมพูชา เช่น เรื่อง แรน-แฉต เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยอาศัยจากชายแดนช่องผ่านแดนปอยเปต ก็สามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานที่วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชามีน้อยเช่นเดียวกัน ข้อมูลที่ได้มาก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ไม่ได้อยู่ติดในพื้นที่ชายแดนเท่าใดนัก วัฒนธรรมต่าง ๆ ของกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษา โดยเฉพาะในด้านภาษาเขมร ก็อยู่ในพื้นที่ที่ไม่เคยถูกขีดเส้นพรมแดน และผู้ศึกษาวิจัยก็ได้ศึกษาในแง่ด้านการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ และรัฐชาติเลย

ถึงกระนั้นก็ตามการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ข้อมูลพื้นฐานได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม แล้วนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์จากแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมาในข้างต้น ซึ่งจะทำให้งานวิจัยครั้งนี้สามารถเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้สนใจศึกษาในโอกาสต่อไป

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 ได้ข้อมูลและวิธีการการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตบริเวณพื้นที่ช่องจอม ในบริบทกายภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

7.2 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมในบริบทการตอบรับและการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม

7.3 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงนโยบายระหว่างชุมชนชาวเขมรกับรัฐไทย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาติพันธุ์เขมรกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณจุดผ่านแดนช่องจอม

7.4 ได้แนวทางในการกำหนดนโยบายพัฒนาชายแดนไทย-กัมพูชา เพื่อการพัฒนาพื้นที่ชายแดน และการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน

9. กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์

กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์จากการใช้ข้อมูลการวิจัยเรื่องการปรับตัวของชาวเขมรบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ได้แก่

8.1 นำเสนอข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต่อหน่วยงานของรัฐ เพื่อเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้น โดยการจัดประชุมผู้นำชุมชนและผู้ปกครองในพื้นที่ทุกระดับชั้น

8.2 จัดทำข้อเสนอแนะนโยบายเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ และวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีส่วนร่วมทั้งชาวบ้านและผู้ปกครอง เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำเสนอการกำหนดนโยบายของรัฐต่อชายแดนไทย-กัมพูชา

8.3 จัดเวทีสาธารณะเพื่อเผยแพร่งานวิจัย